

Jambický trimetr, jambický senár

Klasickým veršem dramatického dialogu v řecké i latinské literatuře je **jambický trimetr, v lat. jambický senár**. Nejčastější verš římských scéniků, je obměnou řeckého verše - trimetru jambického, ale je volnější: arse poslední stopy je krátká, jinak jsou všechny stopy volné.

Sestává ze 6 jambických stop, vzestupný, 3 jambické dipodie

jamb může být ve verši nahrazen ve všech stopách kromě poslední následovně:

UUU   **tribrachys** (v prvních čtyřech stopách)

— —   **nepravý spondej** (1. 3. 5. stopa),

— UU   **nepravý daktyl**

UU —   **anapest,**

UUUU   **prokeusmatik** (zřídka, jen v 1. stopě),

poslední stopa UU (**pyrrhik**) nebo U — jamb, poslední slabika je *anceps*

Jamb se zřídka objevuje v 5. stopě (větš. zde stává anapest či spondej), v **jambickém senáru** může být tedy nahrazena dlouhá iktovaná doba dvěma krátkými, a krátká bez iktu dlouhou nebo dvěma krátkými, na rozdíl od jambického trimetru řeckého, může tedy být jamb nahrazen spondejem i ve druhé a čtvrté stopě:

základní schéma: U —, U —, U —, U —, U —, U —

realizace: UU UU, UU UU, UU UU, UU UU, UU UU, U ^

Ne quis miretur qui sim paucis eloquar (Plaut. Aul. 1)

— — | — — | — — | — — | — — | U —

caesura se objevuje po 5. polovině taktu (*penthemimeres*) nebo po 7. pol. po lehké stopě (*arsi*) - méně často - (*hefthemimeres*):

Triginta Sardos // sexaginta Macedones (Plaut. Mi. 43)

— — | — — | — || — | — — | — UU | U —

Qui vobis universis // et populo placent (Ter. Ad 19)

— — | — — | U — | — || — | UU — | U —

Hiát se však vyskytuje u scéniků dosti často, hlavně na místě kde je caesura nebo diairese, u Plauta ovšem často nacházíme hiát kdekoli ve verši.

prokeusmatik v 1. stopě:

Ego quia non rediit // filius quae cogito (Ter. Ad. 35)

UUUU | — UU | — || — | U — | — — | U —

Alternace „čistých“ a „nečistých“ stop v jambickém senáru:

jambická stopa, která padne na konec slova, tj. s iktem se pokládá za „nečistou“ tj. nahrazuje lehkou dobu (*arsi*) dobou dlouhou nebo dvěma krátkými, pokud se vyskytuje v liché stopě, zvl. v páté stopě:

Pater ad mercatum hinc // me meus misit Rhodum (pl.Mer. 11)

UU— | —— | — || — | UU— | —— | UU

jinými slovy - závěru senáru typu *misit meus Rhodum* se autor vyhýbá, snad proto, že poslední stopa musí být čistá, takto tedy dosáhne jejího zvýraznění. Existují ovšem výjimky z tohoto pravidla, zvl. tam, kde nelze od sebe oddělit slova významově spolu úzce související:

Ducas easque in // maxumam malam crucem (Pl. Cas. 16)

—— | UU— | — || — | UU— | UU— | UU

Podle téhož pravidla pak bývají sudé stopy většinou „čisté“:

Neque quadruplari // me volo, neque enim decet (Pl. Pers.62)

UUU | UU— | — || — | UU— | UU— | UU—

Krátká poslední slabika víceslabičného slova by neměla tvořit začátek skupiny dvou krátkých dob, které nahrazují dlouhou přízvučnou nebo nepřízvučnou.

Slova, reprezentující tribrachys: *genera, facere*, nebo tři poslední krátké v delším slově - *materia*, nemohou tvořit jambickou stopu UU— snad aby se autor vyhnul kontrastu s jejich skutečným přízvukem na první slabice.

Kvantita slabik

Zachovávání původní kvantity koncových slabik

Koncové slabiky zachovávají svou původní kvantitu, pokud nebyly zkráceny tzv. jambickým krácením (viz níže 4.3.1.2 a H3/1.1.2.2); tj. ve slovesných tvarech se zachovává dlouhé *-āt, -ēt, -īt*; v jmenných tvarech nom. sg. kons. kmenů: *-ār, -ēr, -ōr, -āl*.

Ve výslovnosti se v koncových slabikách zachovaly původní skupiny konsonantů; tj. jako dlouhé se měří např. *hoc* < **hocc* < **hod* + *ce*; *ter* < **ters* apod.

Iambické krácení

V živé řeči docházelo ke krácení slabik dlouhých přirozeně či posicí - pod vlivem přízvuku. Nejčastěji se to stávalo u slov iambických u-. *bené, malé* koncové *-ē* bylo původně dlouhé pak *bene* UU. **V každé iambické skupině slabik se krátí dlouhá slabika, je-li přímo před ní nebo za ní přízvuk.** př. *foras ire (forās)*.

U starých scéniků docházelo často, i když ne obecně, v „iambických“ slovech (tj. v dvojslabičných slovech se sledem krátká slabika – dlouhá slabika) ke krácení druhé, původně dlouhé slabiky. Druhá slabika se tak krátila např. v tvarech *bonīs, novōs, amās* apod., nikoli však např. ve slově *valdē*, kde je první slabika dlouhá. Tato tendence se částečně prosadila i do běžného jazyka: *bene, male, cito, modo, ita, fere; mihi, tibi, sibi; ibi, ubi, heri, nisi, quasi; nimis, nihil; ego, cedo; duo* ad.

Vocalis ante vocalem corripitur“

Původní dlouhý vokál v pozici před vokálem se pravidelně krátí, např. *īstituī* < **īstitūī* < **īstitūvī*. U nejstarších scénků jsou však dochovány na některých místech ještě staré délky, např. ENN. ann. 1,62: *Dīāna*; tamt. 12,377: *fūimus* (nápisně dochováno nepřímou: *DEIVOS* – **dēos* > klas. *deus*). Pravidlo „vocalis ante vocalem corripitur“ není jen metrický jev, ve verších však dochází i ke krácení koncového dlouhého vokálu před následujícím vokálem (pokud nedojde k elizi). tj. dlouhá slabika v hiátu *tu amas (tū), quo abis (quō)*.

Krácení enklizí

Slabika přirozeně dlouhá se může zkrátit tím, že se připojí k následujícímu slovu: *siquidem, quandoquidem* apod.

Hiát

stykem samohlásky nebo dvojhlásky na konci jednoho slova se samohláskou na počátku slova následujícího vzniká hiát, antičtí básníci považovali hiát za něco sluchu nepříjemného, takže se mu buď vyhýbali, nebo jej odstraňovali (ne vždy, může být před céсурou). Způsobem odstraňování je **elise**. hom(o) atque *homatque*, římsí básníci odstraňují i koncové *-m* a náslovné *-h* pulver(em) Olympicum [*pulverolympicum*], dissimil(e) (h)oc [*dissimiloc*], *-h* se téměř nevyslovovalo. U slovesa *esse* nastává tzv. zvrtná elis *afairesis* - sata (e)st [*satast*].

Někdy se eliduje samohláska i na konci verše, začíná-li následující verš samohláskou - zvl. koncové *-que*, *-ve* ...ignari hominumque locorumque(e)

erramus.... (Verg. Aen.)

PLAUT. Aul. 725: *hic dies m(i) optulit, fam(em) et pauperiem*

PLAUT. Aul. 720: *hem, nem(o) habet hor(um)? occidisti*

Hiát se však vyskytuje u scéniků dosti často, hlavně na místě kde je *caesura* nebo *diarese*, u Plauta ovšem často nacházíme hiát kdekoli ve verši. (např. PLAUT. Amph. 190: *Quod multa Thebano poplo // obicit funera*) nebo při střídání osob v dialogu (např. PLAUT. Merc. 749: *Abi! Quid abeam? St. abi! Abeam? Abi!*)

Jiný způsob splývání samohlásek je **synizesis**: u latinských básníků se objevuje uvnitř slova, samohlásky uvnitř téhož slova, neoddělené souhláskou spolu splývají v jakousi dvojhlásku, přičemž jedna z nich (*i* nebo *u*) ztrácí slabičnou platnost a stává se souhláskou: *avium* [*avjum*], *ariete* [*arjete*], čte se pak jako jedna slabika: *ais*, *ei*, *huic*, *proinde nescio*, *dies*, *genua* [*genva*], *tuarum*, *fuere* atd. jsou u Plauta měřeny jako dvě slabiky nebo jen jedna. Synizesi nebrání ani konsonant *-h-* (*antehac* bývá dvouslabičné, *dehinc* jednoslabičné atd.).

Afaireze

„Afaireze“ je vypuštění počátečního vokálu po koncovém vokálu předcházejícího slova. Vyskytuje se jen u tvarů slovesa *esse*. Afairezi nebrání koncové *-m* ani *-s*: *amatust* (= *amatum est*), *amatus* (= *amatus es*), *numquamst* (= *numquam est*), *rest* (= *res est*) atd.; objevuje se i grafika *similest* (= *similis est*) namísto *similist*.

Mizení hlásek

Koncové hlásky

Některé koncové hlásky jsou obzvláště slabé a s větší či menší četností ve verších odpadávají. Jsou to zejména:

- *-e* (v *quippe*, *deinde*, *inde*, *unde* atd.; např. PLAUT. Aul. 366: *ind(e) coctam sursum subducemus corbolis*)
- *-s* (po krátkém vokálu před následujícím konsonantem; např. PLAUT. Merc. 232: *posterius quam mercatus fueram visu(s) sum*); koncové *-s* nebrání afairezi *est* (viz níže 4.3.3.2): *bonust* = *bonus est* (PLAUT. Capt. 198)

Konsonanty uprostřed slova

- *-h-* uprostřed slova nebrání krácení („*vocalis ante vocalem corripitur*“, viz výše např. *prohibeo*) ani synizezi – viz níže 4.3.3.3
- *-u-* mezi vokály, zejména mezi vokály téže kvality, odpadá: *sīs* = *sī vīs*